

Dorota Koziol-Kaczorek¹

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Struktura obszarowa rolnictwa w Norwegii

The Structure of Agriculture in Norway

Synopsis. W publikacji przedstawiono problem norweskiej polityki rolnej oraz oceny stanu bieżącego i zachodzących przemian w strukturze obszarowej norweskiego rolnictwa w latach 2000 – 2015. Celem jest charakterystyka tych zmian w badanym okresie. W literaturze, tak anglojęzycznej jak i w języku norweskim, nie ma nazbyt wielu pozycji odnoszących się do norweskiego rolnictwa i zmian w jego strukturze obszarowej. W analizach posłużono się danymi z Statistisk Sentralbyrå (Statistics Norway), który jest odpowiednikiem polskiego Głównego Urzędu Statystycznego. Uzyskane wyniki wskazują na ujemną dynamikę zmian w strukturze obszarowej norweskiego rolnictwa, czyli spadek zarówno powierzchni gruntów rolnych jak i liczby gospodarstw rolnych.

Słowa kluczowe: Norwegia, rolnictwo, struktura obszarowa, grunty rolne

Abstract. A problem of the Norwegian agricultural policy, an assessment of the current state and ongoing changes in a structure of an area of agriculture in the years 2000 – 2015 is presented in this paper. The main aim of the publication is to characterize these changes in the considered period. There is not too many publications about the Norwegian agriculture. The data from Statistiska Sentralbyrå (Statistics Norway) were used in the analysis. The results indicate the negative dynamics of changes in the area structure of Norwegian agriculture i.e. the decrease of number of agricultural holdings and the decrease of agricultural area.

Key words: Norway, agriculture, agricultural area, cultivated area

Wprowadzenie

W niniejszej publikacji poruszony został problem norweskiej polityki rolnej oraz oceny stanu bieżącego i zachodzących przemian w strukturze obszarowej norweskiego rolnictwa w latach 2000 – 2015. Królestwo Norwegii jest europejskim krajem nie wchodzącym w skład Unii Europejskiej. Obszar użytków rolnych obejmuje około 3%, a obszary leśne stanowią około 23% kontynentalnej części Norwegii. Gospodarka norweska jest kombinacją wolnego rynku i silnego interwencjonizmu państwowego. Jest to jeden z ostatnich krajów europejskich, w którym strukturalny rozwój rolnictwa jest ściśle regulowany i sterowany za pomocą instrumentów prawnych i ekonomicznych. Głównym celem norweskiej polityki rolnej jest zapewnienie samowystarczalności i bezpieczeństwa w obszarze produkcji rolniczej (szczególnie produkcji żywności). Podkreśla się przede wszystkim konieczność utrzymania (i zwiększenia) powierzchni obszarów uprawianych, starając się przy tym o utrzymanie istniejących gruntów rolnych w dobrym stanie i nie pogarszanie ich jakości.

¹ dr, Katedra Ekonomiki Rolnictwa i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych,
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa,
e-mail: dorota_koziol@sggw.pl

Celem niniejszej publikacji jest charakterystyka zmian zachodzących w strukturze obszarowej rolnictwa w Norwegii w latach 2000 - 2015. W literaturze, tak anglojęzycznej jak i w języku norweskim, nie ma nazbyt wielu pozycji odnoszących się do norweskiego rolnictwa i zmian w jego strukturze obszarowej. Dla lepszego przedawnienia struktury powierzchniowej norweskiego rolnictwa poniżej przedstawiono jedynie zarys polityki rolnej w Norwegii. Aspekty związane z produkcją rolniczą, analizą struktury użytkowania gruntów rolnych, międzynarodowym handlem płodami rolnymi zostaną poruszone w kolejnych publikacjach.

Zarys polityki rolnej w Norwegii

Z powodu niekorzystnych, w przeważającej części kraju, warunków dla rolnictwa, obszar użytków rolnych obejmuje około 3%, a obszary leśne stanowią około 23% kontynentalnej części Norwegii (ssb.no 2016). Całkowita powierzchnia gruntów rolnych i leśnych natomiast wynosi 80 124 km² i stanowi około 26% powierzchni w części kontynentalnej kraju. Jest ona wystarczająca do zapewnienia zaopatrzenia populacji Norwegii (liczącej w drugim kwartale 2016 r. 5 223 256 osób) w mięso, produkt mleczne, warzywa i w pewnym stopniu produkty zbożowe.

Historycznie, rolnictwo i polityka rolna w Norwegii zostały oparte na „społecznej umowie”, pomiędzy rządem i rolnikami, zawartej po II-giej Wojnie Światowej (Almas, 2004). W ramach tej umowy położono szczególny nacisk właśnie na wydajność, samowystarczalność, efektywność, a także na wzrost zatrudnienia w rolnictwie i utrzymanie przeciętnego przechodu na poziomie porównywalnym z przychodami robotników miejskich (Ronningen i in., 2012). Obecnie, w dalszym ciągu głównym celem norweskiej polityki rolnej jest zapewnienie samowystarczalności i bezpieczeństwa w obszarze produkcji rolniczej (szczególnie produkcji żywności. Podkreśla się przede wszystkim konieczność utrzymania (i zwiększenia) powierzchni obszarów uprawianych, starając się przy tym o utrzymanie istniejących gruntów rolnych w dobrym stanie i nie pogarszanie ich jakości. Cele te są realizowane przy raczej niekorzystnych warunkach tak klimatycznych jak i geograficznych. Z tego też powodu, zarówno polityka rolna jak i struktura rolnictwa (np. rozkład wielkości gospodarstw, forma własności itp.) są bardzo mocno regulowane i kontrolowane przez państwo, poprzez odpowiednie instrumenty prawne i ekonomiczne (Ravenscroft, 1999). Warto przy tym podkreślić, że w Norwegii wyróżnia się leśnictwo i rybołówstwo oraz, absolutnie oddzielnie, rolnictwo. Ma to na celu jak największą ochronę krajowej produkcji rolnej. Przejawia się to między innymi w tym, iż umowa o wolnym handlu (podpisana przez Norwegię i Europejską Wspólnotę Gospodarczą w 1973 r.) obejmuje rybołówstwo i leśnictwo, nie dotyczy natomiast rolnictwa. Jest ono objęte zupełnie innymi umowami, które gwarantują m.in., iż w okresie gdy w Norwegii jest sezon na określone płody rolne całkowicie wstrzymany jest import tych płodów z innych krajów.

Przywołane powyżej instrumenty prawne wpływają bezpośrednio na strukturę własnościową oraz obrót gruntami rolnymi. Co więcej, przepisy prawa regulują również sposób użytkowania gruntów rolnych i narzucają obowiązki związane z utrzymaniem ich w dobrym stanie. Instrumenty ekonomiczne natomiast wpływają na sposób użytkowania gruntów rolnych, rodzaj produkcji rolniczej itp. (Forbord i in., 2014).

Ponieważ celem publikacji jest charakterystyka zmian zachodzących w strukturze obszarowej rolnictwa w Norwegii w latach 200 – 2015 w kontekście jednego z głównych celów norweskiej polityki rolnej czyli konieczności utrzymania (i zwiększenia) powierzchni obszarów uprawianych, poniżej zostaną krótko opisane podstawowe regulacje prawne. Ekonomicznym aspektem kontroli rolnictwa zostanie poświęcona kolejna publikacja.

Podstawowymi regulacjami prawnymi norweskiej polityki rolnej są „The Allodial Act”, „The Concession Act”, „The Agricultural Act”.

„The Allodial Act” (tzw. ustawa alodialna) jest to regulacja prawna sięgająca czasów Cesarstwa Rzymskiego i występująca obecnie wyłącznie w Norwegii (Magnar i in., 2014; Mackenzie, 2014; Kozioł-Kaczorek D., 2015). Stanowi ona o prawie do odzyskania nieruchomości, ale nie do dziedziczenia. Właściciel nieruchomości rolnej ma prawo sprzedać lub podarować nieruchomość komu tylko zechce, a posiadacze prawa alodialnego mają prawo pierwszeństwa i odzyskania tej nieruchomości od nowego właściciela. Prawem alodialnym objęte są nieruchomości rolne których powierzchnia wynosi przynajmniej 2,5 ha gruntów uprawnych lub przynajmniej 50 ha powierzchni produkcyjnej lasów. Ponadto nieruchomości te muszą należeć przez przynajmniej 20 lat do tego samego właściciela (Forbod, 2006; Gjerdaker, 2001; Landbruks- og matdepartementent 2011-2012, Lileholt, 1998; Magnar i in., 2014; Kozioł-Kaczorek, 2015).

„Ustawa Koncesyjna” (The Concession Act) reguluje kontrolę państwa we wszystkich rodzajach transferów praw własności do nieruchomości rolnych. Ma zatem zastosowanie w transakcjach sprzedaży, dziedziczeniu, darowiźnie, dzierżawie itp. Każdy rodzaj transakcji na rynku nieruchomości rolnych wymaga tzw. Concession Permit. Z ustawy koncesyjnej wynika wiele zasad odnoszących się do rolnictwa i nieruchomości rolnych, ale trzy z nich traktowane są jako podstawowe. Po pierwsze inwestor musi mieć specjalną koncesję, aby nabyć grunty uprawne o powierzchni większej niż 2,5 ha. Druga zasada zobowiązuje nabywcę do rezydowania na nabytej nieruchomości przez okres co najmniej 5 lat od daty transakcji. Zasada ta nie pozwala na rozbudowę gospodarstw poprzez dokupowanie gruntów, reguluje liczbę nieruchomości rolnych, które mogą być w posiadaniu jednego właściciela. Trzecia zasada wprowadza preferencyjne warunki w obrocie nieruchomościami rolnymi dla aktywnych rolników oraz ogranicza możliwość nabywania nieruchomości rolnych przez osoby prawne (Forbod, 2006; Lileholt, 1998; Magnar i in., 2014; Kozioł-Kaczorek, 2015).

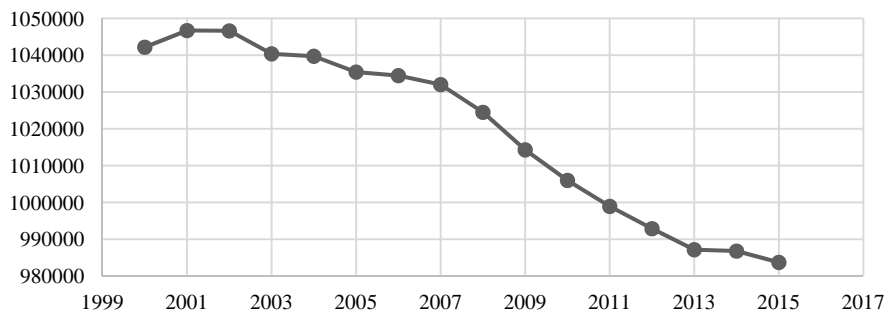
„Ustawa rolna” (The Agricultural Act) ma na celu zapewnienie wykorzystywania wszystkich gruntów rolnych w najlepszy możliwy sposób. Ziemia, lasy, góry i wszystkie zasoby ziemi mają być traktowane z należyłą rozwagą i starannością, w sposób najbardziej korzystny dla społeczeństwa, zwłaszcza tej części, która zatrudniona jest w rolnictwie. Na przykład, użytki rolne muszą być uprawiane (poddane odpowiednim zabiegom) przynajmniej raz w roku. W przypadku zaniedbania tych obowiązków przez właściciela władze samorządowe mogą na niego nałożyć sankcje. Wszystkie zasoby naturalne powinny być dysponowane w sposób uwzględniający potrzeby kolejnych pokoleń. Ustawa kładzie nacisk na promocję osad wiejskich, wzrost zatrudnienia w rolnictwie i rozwój rolnictwa. Określa ponadto liczne warunki ewentualnego podziału nieruchomości rolnych, czyniąc ten podział praktycznie niemożliwym prawnie (Magnar i in., 2014; Kozioł-Kaczorek, 2015).

Dane i metody

Analiza struktury obszarowej rolnictwa obejmuje następujące aspekty: łączną powierzchnię gruntów rolnych, powierzchnię obszarów uprawianych, liczbę gospodarstw rolnych oraz rozkład liczby gospodarstw według powierzchni gruntów rolnych. W badaniach wykorzystano dane z Statistisk Sentralbyrå (Statistics Norway), który jest odpowiednikiem polskiego Głównego Urzędu Statystycznego. Grunty rolne, w rozumieniu Statistisk Sentralbyrå, to obszary, z których zbiera się plony co najmniej raz w ciągu roku, obszary obsadzone uprawami trwałymi, z których jak dotąd nie było jeszcze zbiorów oraz grunty orne włączone w system płodozmianu bez zamiaru wytworzenia plonów w ciągu roku, ale z których spodziewane są przyszłoroczne plony. Pojęcie to obejmuje zatem (wg Statistisk Sentralbyrå) uprawiane pola, ogrody, ugory, łąki do koszenia trawy i pastwiska. Natomiast powierzchnia obszarów uprawianych według Statistisk Sentralbyrå to powierzchnia gruntów rolnych pomniejszona o łąki przeznaczone na sianokosy oraz pastwiska.

Struktura obszarowa norweskiego rolnictwa

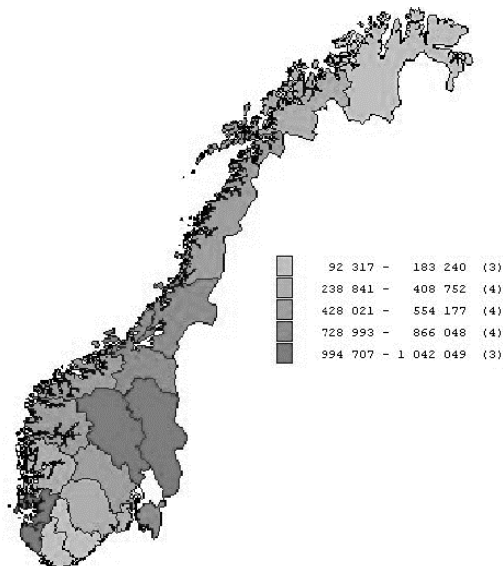
Pierwszym analizowanym aspektem była zmiana powierzchni gruntów rolnych w latach 2000 – 2015. Jak widać na wykresie (rys. 1) od roku 2003 powierzchnia gruntów rolnych systematycznie maleje. Średnie tempo zmniejszania się powierzchni wynosi 0,4% rocznie. Rozkład powierzchni gruntów rolnych według okręgów administracyjnych Norwegii przedstawiono na poniższej mapie (rys. 2). Największa łączna powierzchnia gruntów rolnych znajduje się w okręgach Hedmark i Oppland w centralnej części Norwegii i okręgu Rogaland w zachodniej Norwegii.

Rys. 1. Łączna powierzchnia gruntów rolnych w Norwegii (ha) w latach 2000 – 2015

Fig. 1. Agricultural area in use in 2000 - 2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie Statistics Norway (ssn.no, 2016).

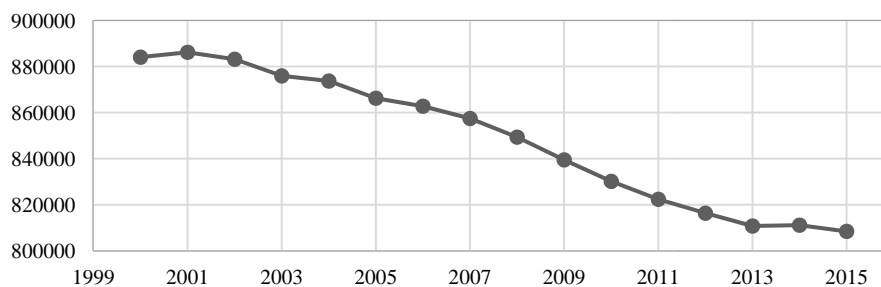

Rys. 2. Powierzchnia gruntów rolnych w okręgach w 2015 r.

Fig. 2. Agricultural area in use in regions in 2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie Statistics Norway (ssn.no, 2016).

Ponieważ zmniejszanie się powierzchni gruntów rolnych niekoniecznie musiało oznaczać zmniejszanie się obszarów czynnie uprawianych (użytków rolnych), przeanalizowano powierzchnie użytków rolnych w okresie od 2000 do 2015 roku. Uzyskane wyniki przedstawiono na wykresie (rys. 3). Także w tym przypadku obserwowany jest systematyczny spadek powierzchni użytków rolnych w ciągu ostatnich piętnastu lat. Średnioroczne tempo zmniejszania się ich powierzchni wynosi 0,59%. Największa łączna powierzchnia użytków rolnych znajduje się również okręgu Rogaland w zachodniej Norwegii oraz w okręgach Hedmark i Oppland w centralnej części Norwegii, ale także w położonym nieco bardziej na północ okręgu Nord-Trøndelag.

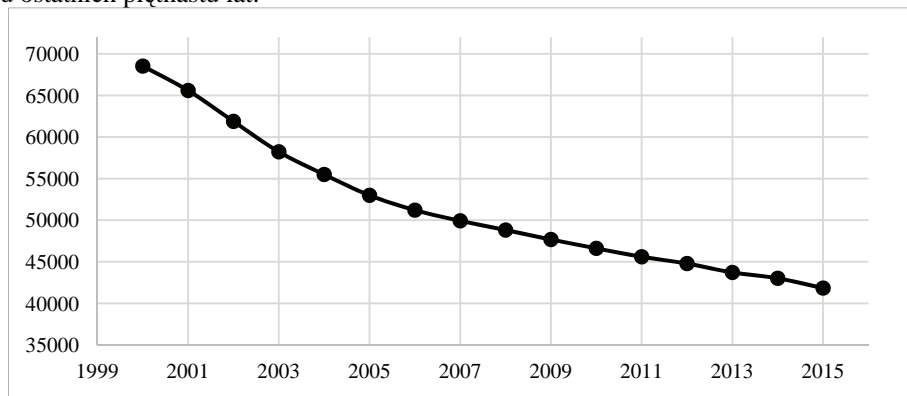

Rys. 3. Powierzchnia użytków rolnych w ha w latach 2000 – 2015

Fig. 3. Cultivated land (ha) in 2000 - 2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie Statistics Norway (ssn.no, 2016).

Z powyższych ilustracji jasno wynika, iż jedne z podstawowych celów norweskiej polityki rolnej, odnoszący się do nie zmniejszania, a wręcz powiększania powierzchni obszarów uprawianych, w ostatnich latach nie jest realizowany. Jedną z przyczyn bez wątpienia można dopatrywać się w dochodowości gospodarstw rolnych. Jak wspomniano wcześniej norweskie gospodarstwa rolne są przeważanie małe, a produkcja rolna generuje wysokie koszty. Poza nielicznymi gospodarstwami rolnymi, większość osiąga niskie przychody z produkcji rolnej. Niewielkie przychody i duże, kosztowne nakłady na produkcję rolną w konfrontacji z silnym „miejskim” rynkiem pracy spowodowały zmniejszanie się liczby osób zajmujących się produkcją rolną (Forbord i in., 2014). Przez pewien okres, rolnicy traktowali pracę w gospodarstwie jako dodatkowe zajęcia do pozarolniczego zatrudnienia. Wzrost industrializacji, wymagający pełnoetatowego zatrudnienia, przyczynił się do zaniechania produkcji rolnej (Lundekvam i in., 2003). Z powodu istotnych ograniczeń na rynku nieruchomości rolnych, który jest w istocie rynkiem bardzo małym i drogim, nie obserwuje się znaczącego napływu nowych osób, zainteresowanych produkcją rolną (Kozioł-Kaczorek, 2015). Na wykresie (rys. 4) przedstawiono zmianę liczby czynnych gospodarstw rolniczych w latach 2000-2015. Także w tym przypadku obserwowany jest systematyczny spadek liczby gospodarstw rolnych w ciągu ostatnich piętnastu lat.

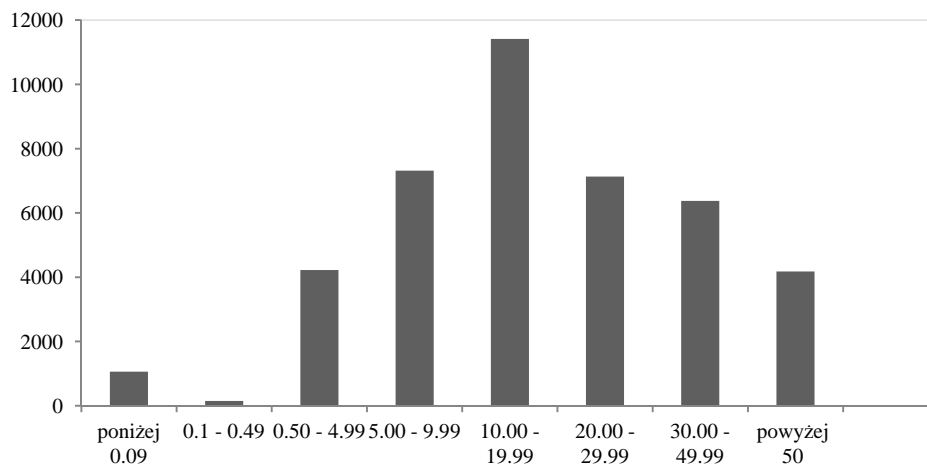

Rys. 4. Całkowita liczba gospodarstw rolnych Norwegii w latach 2000 – 2015

Fig. 4. The number of holdings in 2000 - 2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie Statistics Norway (ssn.no, 2016)

Liczbę gospodarstw w podziale według powierzchni w 2015 roku przedstawiono na wykresie (rys. 5) oraz w Tabeli 1. Najliczniej reprezentowane są gospodarstwa o powierzchni pomiędzy 10 a 20 ha, najmniej liczne grupy stanowią gospodarstwa o powierzchni poniżej 0,5 ha.

Rys. 5. Liczba gospodarstw rolnych wg powierzchni gruntów rolnych (ha) w 2015 r.

Fig. 5. The number of holdings depending on agricultural area (ha) in 2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie Statistics Norway (ssn.no, 2016)

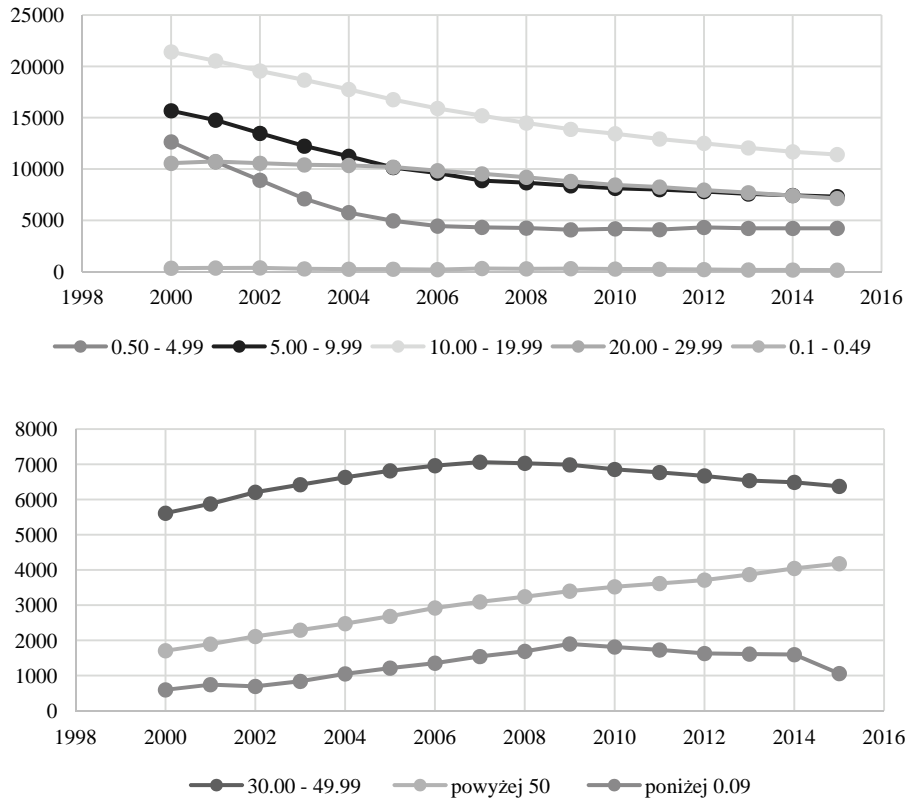
Tabela 1. Liczba gospodarstw rolnych wg powierzchni gruntów rolnych (ha) w 2015 r.

Table 1. The number of holdings depending on agricultural area (ha) in 2015

Powierzchnia gruntów rolnych	liczba gospodarstw	odsetek gospodarstw
poniżej 0,09	1060	3%
0,1 – 0,49	149	0,4%
0,50 – 4,99	4221	10%
5,00 – 9,99	7316	17%
10,00 – 19,99	11414	27%
20,00 – 29,99	7130	17%
30,00 – 49,99	6376	15%
powyżej 50	4180	10%
łącznie	41846	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Statistics Norway (ssn.no, 2016)

Dynamika zmian liczebności grup powierzchniowych gospodarstw rolnych została przedstawiona na wykresach (rys. 6).

Rys. 6. Liczba gospodarstw rolnych wg powierzchni (ha) w latach 2000 – 2015

Fig. 6. The number of holdings depending on agricultural area (ha) in 2000 – 2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie Statistics Norway (ssn.no, 2016)

Jedynie w przypadku gospodarstw o powierzchni gruntów rolnych powyżej 30 ha oraz bardzo małych gospodarstw (poniżej 0,09 ha) obserwuje się wzrost ich liczebności w okresie od 2000 do 2008 roku. W kolejnych latach rośnie jedynie liczba największych gospodarstw (powyżej 50 ha), natomiast gospodarstwa o powierzchni pomiędzy 30 a 50 ha oraz gospodarstwa poniżej 0,09 ha (w tym gospodarstwa nastawione na produkcję mleka i ogrodnictwo) odnotowują nieznaczny spadek liczebności.

Podsumowanie

W ramach norweskiej polityki rolnej podkreśla się przede wszystkim konieczność utrzymania (i zwiększenia) powierzchni obszarów uprawianych, starając się przy tym o utrzymanie istniejących gruntów rolnych w dobrym stanie i nie pogarszanie ich jakości. Istotą jest dążenie do zapewnienia samowystarczalności i bezpieczeństwa w obszarze produkcji rolniczej (szczególnie produkcji żywności). W publikacji przedstawiono zarys

zmian zachodzących w strukturze obszarowej rolnictwa w Norwegii w latach 2000-2015. Zarówno powierzchnia gruntów rolnych jak i powierzchnia użytków rolnych w przeciągu ostatnich piętnastu lat zmniejszała się. Podobnie, liczba gospodarstw rolnych, czynnie zajmujących się produkcją rolniczą, systematycznie malała w badanym okresie.

Jedną z przyczyn tych zmian w strukturze obszarowej jest niewątpliwie interwencjonizm państwa i kontrola w zakresie obrotu nieruchomościami rolnymi (Kozioł-Kaczorek, 2015). Jak wspomniano wcześniej, każdy rodzaj transakcji na rynku nieruchomości rolnych wymaga specjalnej koncesji. Nabywca nieruchomości rolnej zobowiązany jest do rezydowania na nabytej nieruchomości przez okres co najmniej 5 lat od daty transakcji. Ponadto nie jest możliwa rozbudowa gospodarstw poprzez dokupowanie gruntów, co istotnie wpływa na liczbę nieruchomości rolnych, które mogą być w posiadaniu jednego właściciela. Z powodu tak istotnych ograniczeń na rynku nieruchomości rolnych, który ponadto jest rynkiem bardzo małym i drogim, nie obserwuje się znaczącego napływu nowych osób, zainteresowanych produkcją rolną (Kozioł-Kaczorek, 2015).

Kolejnych przyczyn można dopatrywać się w wysokich kosztach produkcji rolniczej oraz jej niskiej dochodowości. Wiele osób zajmujących się rolnictwem traktowało je jako zajęcie dodatkowe i dodatkowe źródło dochodu. Wzrastająca industrializacja, wymagająca pełnoetatowego zatrudnienia, oraz atrakcyjny finansowo „miejski” rynek pracy przyczyniły także się do zaniechania produkcji rolnej przez wielu rolników.

Literatura

- Almås, R. (2002). Norges landbrukshistorie IV 1920e2000. In: Frå bondesamfunn til bioindustri. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Almås, R. (2004). Norwegian Agricultural History. Tapir Academic Press, Trondheim.
- Dramstad, W.E., Sang, N. (2010). Tenancy in Norwegian agriculture. *Land Use Policy*. no 27, 946-956.
- Flemsæter, F. (2009). Geography, Law, and the Emotions of Property. Property Enactment on Norwegian Smallholdings. Doctoral thesis at NTNU. Department of Geography. Norwegian University of Science and Technology, Trondheim.
- Forbød, M. (2006). En gjennomgang av odelsloven, konsesjonsloven og jordloven og endringer i nyere tid. Notat 5/06. Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim.
- Forbød, M., Bjørkhaug, H., Burton, R.J.F. (2014). Drivers of change in Norwegian agricultural land control and the emergence of rental farming. *Journal of Rural Studies* no 33, 9-19.
- Gjerdåker, B. (2001). Til ode log eige. Odels- og åsesrettene gjennom eit millennium, med vekt på dei siste 250 åra. Rapport 15. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo.
- Kozioł-Kaczorek, D. (2015). Agricultural property market in Norway – basic information. *Scientific Journal Warsaw University of Life Sciences SGGW Problems of World Agriculture* Vol. 15 (XXX), 4, 119-126.
- Landbruks- og matdepartementet (2011 – 2012). Melding til Stortinget nr. 9 Landbruks- og matpolitikeken, Oslo
- Lilleholt, K. (1998). Knophs Oversikt over Norges Rett, 11. Utgave. Universitetsforlaget, Oslo.
- Mackenzie, A.F.D. (2004). Re-iamging the land, North Sutherland, Scotland. *Journal of Rural Study*. no 20, 273-287.
- Ravenscroft, N. (1999) 'Post-Feudalism' and the changing structure of agricultural leasing. *Land Use Policy* 16, 247-257.
- Rønningen, K., Renwick, A., Burton, R.J.F. (2012) Western European approaches to and interpretations of multifunctional agriculture e and some implications of a possible neo-productivist turn. In: Almås, R., Campbell, H. (Eds.), *Rethinking Agricultural Policy Regimes: Food Security, Climate Change and the Future Resilience of Global Agriculture*. Emerald Group Publishing Limited, 73-97.
- www.regjeringen.no.
- www.statbas.ssb.no.